

A LAUSANNE-I BÉKÉTŐL AZ 1930-AS GÖRÖG–TÖRÖK SZERZŐDÉSIG

Törökország a lausanne-i béke után

Törökországban a békeszerződés után: 1923. okt. 29-én kikiáltották a Török Köztársaságot, és haláláig, 1938-ig Musztafa Kemál töltötte be a köztársasági elnöki tiszteket. 1924-ben törvényt hoztak a kalifátus eltörléséről, és száműzték az Oszmán-házi uralkodócsalád összes tagját. Kemál vezetésével modernizációs folyamat indult el, melynek két jellegzetessége az „európaizálás” és a vallás (iszlám) háttérbe szorítása. A köztársaság hat alapeszmére épült, ez a kemáli program összegzése is.³¹

Az 1920-as években kiépítették a korszerű, egységes világi oktatási rendszert, megszüntetve a kettős nevelést (vallási, világi). Felozlatták a dervisrendeket, majd 1928-ban megszüntették az iszlám államvallás-jellegét. Ugyanebben az évben térnek át az arabról latin írásra, ami mindenki számára könnyebben tanulható. Az „európaizálás” a mindennapi élet területén is jelentkezett: a vasárnap munkaszüneti nap lett, áttértek az európai időszámítási rendszerre és eltörölték a többnejűséget. 1924-ben bevezették az általános választójogot a 18 év feletti férfiakra, majd 1934-ben kiterjesztették azt a nőkre is. Kemál Törökország elismert vezetője lett.

A valóságban persze Törökországnak is szembe kellett nézni komoly problémákkal. Ezek közül az egyik, hogy a nemzeti mozgalom azért jelentkezett ilyen későn, mert a török, az Oszmán Birodalom egyik legelmaradottabb gazdasági és társadalmi fejlettségű népe volt. A '20-as években a mezőgazdaságból élt a lakosság több mint 90%-a, iparral csak 5% foglalkozott, és írástudatlan volt a lakosság 90%-a³². Ráadásul a görögök kitelepítésével a társadalom gazdaságilag legfejlettebb rétege hagyta el Törökországot. Az elengedhetetlenül szükséges reformok bevezetése – a modernizáció –, nem ment egyszerűen. A problémát az okozta, hogy a szélesebb társadalmi rétegek, éppen elmaradottságuk – és megmerevedett, elavult társadalom-struktúrájuk – miatt, nem érezték(érezhették) a változtatás szükségességét, elítélték a reformokat,

³¹Ez a hat elv: Nacionalizmus (birodalmiság helyett nemzeti elv), Republikanizmus (monarchia helyett köztársaság), Popularizmus (népiesség, népfelség elve), Szekularizmus (vallás visszaszorítása, elválasztása az államtól), Etatizmus (állampártiság, az állam sokoldalú kezdeményező és szervező szerepe a reformok terén), Revolucionizmus (átalakulás forradalmi útjeme).

³²Katus László: Musztafa Kemál Atatürk. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970, 146-148. o.

mert a változtatást látták csak bennük. Kemál érdeme, hogy a sèvres-i béke és a görög hadjárat ellen, a nemzeti integritás érdekében mozgósított társadalmi lendületet sikerült a belpolitikai-társadalmi átalakulás irányába terelnie.

Ugyanakkor az átalakulással együtt erősödött a reformokkal szembeni ellenállás. Ez két oldalról nyilvánult meg: egyrészt az iszlám vallási hierarchia részéről, mert a vallási vezetők kiszorultak a politikai életből Kemál reformjai miatt. Ők főleg az írástudatlan és nagyon vallásos falusi lakosságra támaszkodhattak. Másrészt a Néppárton (a Néppártot Kemál alapította 1923 nyarán) belül is kialakult egy ellenzék, melynek tagjai nem a reformokat, hanem az átalakulás ütemét (gyorsaságát) kifogásolták. 1924 őszére nyílt szakadás következett be: mintegy 30 képviselő (Ali Fuad, Kiazim Karabekir és néhány további befolyásos politikus) kilépett a Néppártból, és új pártot alapított Köztársasági Haladó Párt néven. A helyzet 1925 elején tovább romlott, amikor felkelést robbantottak ki az Anatólia keleti részén élő kurdok. A felkelés leverése után a kormány határozottan fellépett az ellenzékkel szemben is, és 1925 nyarán feloszlatták a Haladó Pártot. Törökországban továbbra is egy párt, a Kemál vezette Néppárt maradt az egyetlen komoly politikai erő.³³

Összességében, annak ellenére, hogy Törökország a vesztes oldalon állt 1918-ban, és rákényszerítették a sèvres-i békét, megszilárdult az ország helyzete, és a belső stabilitás lehetővé tette a gazdasági fejlődést is.

Ezzel együtt külpolitikai helyzete is erősödött. Szerepe volt ebben Kemál kiegyensúlyozott politikájának, mely a fennálló határok békés védelmén alapult.

Kemál célja a háború elkerülése, és az esetleges problémák békés (diplomáciai) tisztázása mellett jó kapcsolat fenntartása a szomszédos országokkal, főleg Oroszországgal, Bulgáriával és Görögországgal. Bármilyen furcsán hangzik, hosszabb távon a görög-török (kikényszerített) lakosságcsere-egyezmény is ebbe az irányba mutat azzal, hogy a két ország legnépesebb kisebbségét telepítette ki, és hozott így létre homogén nemzetállamokat.

³³Kemál 1930 nyarán megpróbálkozott egy „ellenzéki liberális” párt létrehozásával, hogy ne legyen egypártú a török politikai élet. Nem koronázta siker a nyugati típusú ellenzéki párt létrehozását, mert az egykori vallási vezetők és a falusi lakosság a kalifátus visszaállítását várta az ellenzékeltől, így pár hónap után feloszlatták a Szabad Köztársasági Pártot.

A lausanne-i béke belpolitikai következményei Görögországban

Görögországban éppen ellenkezőleg alakult a belpolitikai helyzet: az instabilitás irányába. Az elhúzódó háború miatt a görög gazdaság teljesen kimerült, így a világháború utáni sikertelen hadjáratnak messzesemenő következményei lettek. Hatása a második világháborúig kimutatható a görög politikai életben, a nemzeti érzések(érzelmelek)ben pedig mind a mai napig jelen van.

1,3 millió görögnek kellett kitelepülnie Törökországból Görögországba (ahol az összlakosság ekkor még csak 5 millió volt), akik a hatalmon lévő pártot tartották felelősnek személyes tragédiájukért, és kötelezték el magukat véglegesen a másik politikai pólushoz.

Venizelosz hosszas (majdnem kétévi) párizsi tartózkodás után tért haza, a már aláírt, és Görögország számára nagy ígéretekkel tartalmazó sèvres-i békével. A választásokat 1920 novemberére tervezte, nagy győzelemre számítva. Ám távolléte alatt jelentősen megnőtt ellenzéke, egyrészt az elhúzódó háború megpróbáltatásai, másrészt Venizelosz belpolitikai botrányai miatt. Bonyolódott a helyzet október 25-én, mikor a nemrég megválasztott Sándor király vérmérgezésben elhunyt.³⁴ Konsztantin ex- király másodszülött fia, Pál herceg nem akarta elfoglalni a trónt, így a volt király visszatéréseivel a választások Konsztantin és Venizelosz vetélkedését hozták, ahogy az 1910-es években is. A választás a királpártiak győzelmével ért véget.³⁵ Ezek után Venizelosz lemondott, mert nem rendelkezett a kormányalakításhoz szükséges bázissal, és elhagyta az országot. Az 1920 decemberében megtartott népszavazás egyértelmű eredményt hozott: 99% szavazott a király visszatérése mellett. Konsztantin király a kormány élére Dimitrisz Gunariszt nevezte ki, akinek nem volt más választása, mint a kis-ázsiai hadjárat folytatása. Így a monarchisták voltak hatalmon a kis-ázsiai katasztrófa idején, és a közel másfélmillió menekült szinte kivétel nélkül őket tartotta bűnbaknak, és lett Venizelosz-párti. Ez az ország lakosságának negyedét jelentette, ami már politikailag is befolyásolta a párt működését. Az új lakosság nagy részét Macedóniába és Nyugat-Trákiába telepítették le (tömbökben), ezzel az etnikai arányok itt is a görögök javára változtak meg, valamint az ország fővárosába, Athénba. Athén népessége ekkor ugrott meg nagymértékben, és innentől lehet folyamatos fejlődéséről be-

³⁴Egyik kedvenc majma harapta meg, majd elfertőződött a seb.

³⁵A választásokon 340.000 szavazatot kapott a Monarchista párt, míg a Venizelosz vezette Liberális Párt 300.000 szavazatot könyvelhetett el. Ez azt jelentette az érvényben lévő mandátum-elosztási rendszerben, hogy a Liberális párt csak 120 helyet kapott a parlament 370 képviselői helyéből. Ld.: Barbara Jelavich: A Balkán története II. Osiris Kiadó- 2000, Budapest, 1996, 155. o.

szélni. A kétpólusú görög politikai élet pedig már földrajzi megosztottságot is mutat.

A Venizelosz-pártiak (Köztársaság-pártiak) bázisa főleg Észak-Görögország (a kis-ázsiai menekültek miatt), tehát Macedónia és Trákia; valamint Kréta. (Venizelosz Krétán született, és a családi politikai dinasztiák még ekkor is fennálltak, a XIX. századi kliens-patrons viszony modernebb változataként, így a krétai lakosság kb. 90 %-a Venizelosz-párti.)

A Venizelosz-ellenes tábor (monarchisták, a király és köre) bázisa leginkább a Peloponnészosz-félsziget és Közép-Görögország (ezt a területet „Régi-Görögországnak” is nevezik, mert ez a terület lett először független, míg Észak-Görögország az „új-vidék”). (Vö.: I. térkép)

A fenti megosztottság a második világháborúig így is maradt. A végleges szakítást erősítette az, hogy a Venizelosz-pártiak Konsztantin királyt tekintették a kis-ázsiai katasztrófa első számú felelősének, és 1922-ben Plasztirasz ezredes vezetésével Forradalmi Katonai Bizottság vette át a hatalmat. (Az ezredes egészen az '50-es évekig fontos szerepet játszott a görög politikai életben.) Konsztantin király lemondott a trónról fia, György javára, de a tényleges hatalom a Forradalmi Bizottság (Plasztirasz) kezében volt. Ez volt az első katonai beavatkozás a politikai életbe, ami a két világháború közti időszak egészére jellemző lett.

A családottság és a vereség miatt érzett harag vezetett oda, hogy szinte elkerülhetetlen volt valamilyen bűnbak felkutatása belföldön is (amellett, hogy a nyugati hatalmak cserbenhagyták Görögországot, így felelősek a kis-ázsiai tragédiáért). Ez az ún. „hatok peré”-ben érte el a csúcspontját (a per 1922 novemberében folyt le), ahol hazaárulás vádjával kivégezték a Monarchista Párt vezetőinek egy részét, pl.: Hadzanesztisz tábornokot, a kis-ázsiai haderő főparancsnokát, és Dimitrisz Gunarisz ex-miniszterelnököt. A „hatok pere” felszínre hozta, hogy mekkora gyűlölet van a Venizeloszt támogatók és az őt ellenzők között, megmérgezve a politikai légkört mintegy húsz évre. A Plasztirasz-puccs a katonaság és a kis-ázsiai menekültek nyomására történt, a „felelősek” megbüntetésére: a lejáratos katonaság presztízsvesztését próbálta így korrigálni.

A lausanne-i béke megkötése után a legfontosabb kérdés az volt, hogy Görögország monarchia vagy köztársaság legyen. A '23 decemberi választásokon a monarchistákat tömörítő Néppárt nem vett részt, hogy ne élezze tovább a feszült belpolitikai helyzetet. Így ismét a venizelista Liberális Párt nyert, a parlament kikiáltotta a köztársaságot. (György királyt száműzték, '24 tavaszán pedig a népszavazás 70%-os eredménnyel jóváhagyta a köztársaságot.)

Jellemző a kaotikus állapotokra, hogy Venizelosz háromheti miniszterelnöksége után lemond, és külföldre távozik (holott ő köztársaság-párti, de el-

lentétbe került saját pártjával is), és csak 1928-ban tér vissza a görög politika színpadára. 1924 és 1928 között instabil időszak jellemzi Görögországot: négy év alatt 11 miniszterelnök váltja egymást, és ugyanennyi katonai puccs zajlik le. Ez nagyrészt a kisázsiai katasztrófa és a külpolitikai elszigeteltség eredménye. Venizelosz újbóli miniszterelnöksége alatt (1928-tól 32-ig tölti be újra ezt a tisztséget) stabilizálódik csak a helyzet, a külpolitikai irányváltással együtt.

Tehát míg 1918/19-ben Görögország győztes állam volt nagy ambíciókkal, Törökország pedig a teljes összeomlás szélén állt; öt év elteltével szinte fordított a helyzet: Görögország belpolitikai krízist él át, az új Török Köztársaság viszont stabilizálta nemzetközi helyzetét is.

Az 1930-as görög–török barátsági szerződés

A görög–török kapcsolatokat a lausanne-i szerződésnek sem sikerült rendeznie, sőt több kérdés nyitott maradt a békeszerződés megkötése után is, mint a ki nem cserélt kisebbségek státusának kérdése és a kicserélt lakosság kárpótlása. A két ország között feszült volt a viszony, ami 1926-ban csak romlott, mikor a török kormány jogfosztó intézkedéseket hozott a konstantinápolyi kisebbség ellen. Görögországnak ekkor Jugoszláviával és Bulgáriával sem volt jobb a kapcsolata, ugyanis mindkét ország területszerzésre törekedett Macedóniában és Trákiában, kihasználva a görög kormány instabilitását.

Olaszország már Mussolini 1922-es hatalomra jutásától kezdve nyíltan hangoztatta igényét a Földközi-tenger keleti medencéjében, és 1926 novemberében megkötötték az albán–olasz barátsági szerződést. Ezt követően az olasz gazdasági és politikai befolyás egyre jobban érvényesült Albániában.³⁶ A balkáni olasz aktivitás a görög kormányt is cselekvésre ösztönözte. Görögország helyzetét Venizelosz próbálta meg rendezni, mikor 1928-ban újra (utoljára) miniszterelnökké nevezték ki. Szakított a külpolitikai passzivitással, kezdeményezőként lépett fel, és igyekezett egyrészt Olaszországhoz, másrészt Törökországhoz közeledni. (Az előbbi egyben a francia–orientált külpolitikával való szakítást is jelentett.)

Bár a lausanne-i békeszerződés függelékeként szereplő, a lakosság kicserélésére vonatkozó egyezmény második paragrafusa szerint nem cserélhetők

³⁶Ez a befolyás csak nőtt 1927-ben, mikor Albánia védelmi egyezményt írt alá Olaszországgal. Az egyezmény felhatalmazta Rómát, hogy amennyiben támadás éri Albániát, beavatkozzon.

ki azok a görögök, akik 1918. október 30-án Konstantinápolyban voltak letelepedve, ám a görög és a török kormány eltérően interpretálta a 'letelepedett' szót. Ebben az ügyben a Hágai Nemzetközi Bíróság 1925. februárjában határozatot hozott, mely szerint letelepedettek azok, akik 1918. október 30-án illetve 1923. januárjában, Konstantinápolyban vagy Nyugat-Trákiában állandó tartózkodási szándékkal laktak. A döntés után újraindultak a tárgyalások a két ország között, és 1927. március 19-én a lakosság kicserélésére felállított vegyes bizottság határozatot fogadott el: letelepedett az, aki Konstantinápolyban lakik, és bizonyítani tudja, hogy 1918-ban is ott lakott. A görög fél még a határozat elfogadása előtt tiltakozást nyújtott be, arra hivatkozva, hogy a bizottság spanyol elnöke túlságosan is a törököket pártolta. A török kormány viszont magával a határozattal nem értett egyet, mert csak azokat tekintené letelepedetteknek, akik ott is születtek. Így komoly ellentét alakult ki a két ország között, ami a tárgyalások elhúzódásához vezetett. A megegyezés végül hosszúságos vajúdnás után, 1930. június 11-én Ankarában született meg, mikor sikerült a lakosságcserével kapcsolatos kérdéseket tisztázni. Ezt egy görög–török kereskedelmi szerződés aláírása követezte, majd 1930. október 30-án a görög–török barátsági, semlegességi és döntőbíróági szerződés aláírása.

Az egyezmény megkötése mérföldkőnek számít, mert az addigi sérelmek lezárásával, az ellenségeskedés beszüntetésével, realis esély alakult ki a két ország közötti szorosabb együttműködésre. (Más kérdés, hogy a közeledés miatt élesen bírálják Venizelosz hazájában, mert a közvélemény szerint túl nagy és egyoldalú engedményeket tett.) Ugyancsak a két ország közötti közeledés egyik állomása volt 1930. novemberében a görög miniszterelnök látogatása az ökomenikus pátriárkánál. Ez volt az egyedüli érintkezése a törökországi görögökkel, hiszen az egyházfőt tekintették a görög kisebbség reprezentánsának. A pátriárka nagy gonddal készült a kormányelnök fogadására, üdvözlési beszédében pedig burkoltan összefoglalta, milyen eredményeket vár az ottani görögség Venizelosz látogatásától. Venizelosz azonban nem az alkalomnak megfelelő öltözkében jelent meg – szinte egyszerű turistaként –, majd mikor a pátriárka belekezdett beszédébe a görög kisebbségről, a miniszterelnök behívott két török diplomatát. Ezek után a találkozó röviden be is fejeződött. Ennek ellenére a kapcsolatok normalizálódni látszottak, amit az 1931-től elinduló Balkán-uniós tárgyalások is mutattak.

Az 1930-as barátsági és semlegességi szerződés jelentősége tehát az volt, hogy egy régóta húzódo ellenségeskedés végére tett pontot, és megteremtette a feltételeit egy hosszú távú együttműködésnek a két szomszédos ország között. Ennek az együttműködésnek már négy évvel később kézzelfogható eredménye született: az 1934-es Balkán-paktum. Így az ellenségeskedés időszaka után a '30-as évek a közeledés időszakát hozták el, egészen a második világháború kitöréséig.

BIBLIOGRÁFIA

- Clogg, Richard: Görögország vázlatos története 1770–1990. Isztoritisz, Athén, 1995.
- Desihangir, Fehmi: A Török Köztársaság fél évszázada. Kossuth Kiadó, Budapest, 1974.
- Diószegi István: A hatalmi politika másfél évszázada. História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1994.
- Hrisztoforosz, Atanasziu: Az újkori Görögország története. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994.
- Jelavich, Barbara: A Balkán története I.-II. Osiris–2000 Kiadó, Budapest, 1996.
- Katus László: Musztafa Kemál Atatürk. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.
- Kerekesházy József: Az igazi Kemál. Terebess Kiadó, Budapest, 2000.
- Kerekesházy József: Az utolsó szultán. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt. Kiadása, Budapest, 1940.
- Dimitri Kiciki: Összehasonlító görög–török történelem a XX. században. Estia, Athén, 1990.
- Matuz József: Az Oszmán Birodalom története. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
- Niederhauser Emil: Forrongó félsziget. Kossuth, Budapest, 1972.
- Niederhauser Emil: Balkáni határváltozások. In.: História 1982/4-5. sz.
- Niederhauser Emil: A két Balkán-háború és előzményei. In.: A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999.
- Ormos Mária: Az európai biztonság kérdései a két világháború között. Tankönyvkiadó, Budapest, 1972.
- Ormos Mária – Majoros István: Európa a nemzetközi küzdőtéren. Osiris, Budapest, 1998.
- Palotás Emil: A legyőzött ellenáll. Törökország 1918 után. In.: História 1988/2-3. sz.
- Pándi Lajos: Köztes-Európa 1763-1993. Osiris, Budapest, 1997.
- Politisz, Jánnisz: Az újkori Görögország története. Gondolat Kiadó, Budapest, 1966.
- Romsics Ignác: Nemzet, nemzetiség és állam Kelet- Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998.
- Sávoly Mária: Athéni menetelés, Kossuth Kiadó, Budapest, 1984.
- Sztefanosz Caparasz: Száz év háborúskodás Görögország–Törökország között 1900-2000-ig. Nea Sinora, Athén, 1999.

Görögország területi növekedése 1821 és 1920 között.

In: Barbara Jelavich: A Balkán története I., Osiris-2000 Kiadó, Budapest, 1996, 197. o.

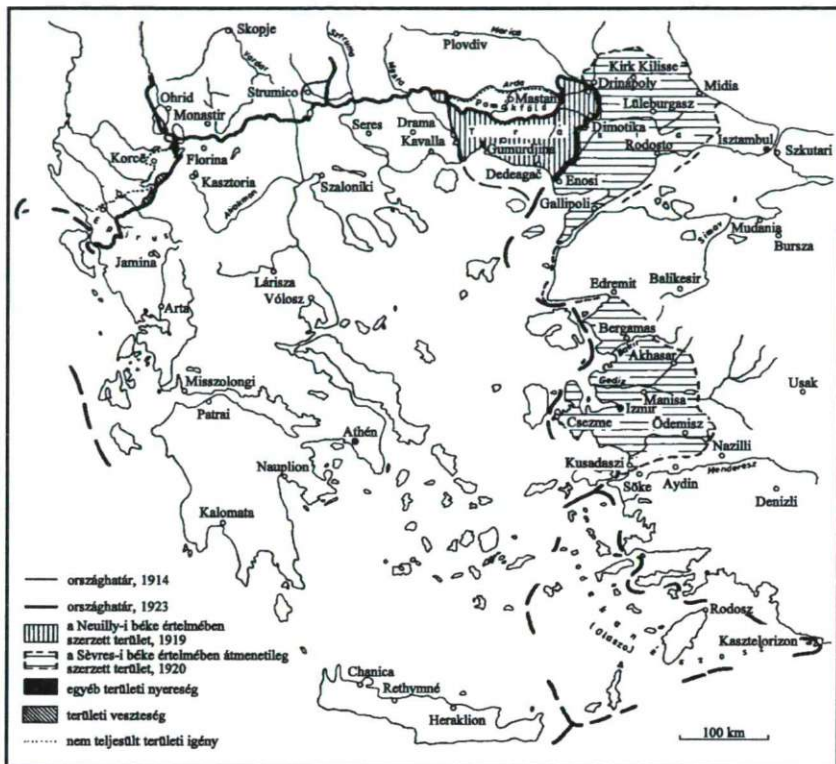

Törökország a Sèvres-i békeszerződés (1920) után

Török–görög háború 1920–1922

In: Világtörténet. Springer Kiadó, Budapest, 1992, 444. o.

Görögország határváltozásai 1914 és 1923 között.
 In: Pándi Lajos: Köztes-Európa, Osiris Kiadó, Budapest, 425. o.

Macedónia görög származású lakosságának százalékos aránya
1912-ben és 1926-ban.

In: Pándi Lajos: Köztes-Európa, Osiris Kiadó, Budapest, 1997, 321. o.